

НЕОЛІТИЧНЕ ТА ЕНЕОЛІТИЧНЕ ПОСЕЛЕННЯ БАГАТОШАРОВОЇ ПАМ'ЯТКИ ЄЗУПІЛЬ І

У статті в попередньому варіанті публікуються матеріали, одержані під час розкопок багатошарового поселення Єзупіль І Палеолітичною експедицією Інституту українознавства ім. Крип'якевича НАН України під керівництвом О. Ситника у 2005–2006 роках.

В результаті досліджень загальною площею приблизно 150 м² виявлено 22 археологічних об'єкти різноманітної форми і розмірів, зібрано велику кількість кам'яних, крем'яних та керамічних виробів. На основі стратиграфічного та порівняльно-типологічного методу матеріали віднесено до культури лінійно-стрічкової кераміки, а також до трипільської культури та ранньозалізного віку. Частина матеріалів із культурного шару (переважно крем'яні вироби) не визначені в межах археологічної культури. Вони інтерпретовані як загалом неоліт-енеолітичні артефакти.

Основну увагу у статті звернено на культурний шар поселення лінійно-стрічкової кераміки, оскільки багато аспектів цієї культури до сьогодні залишається недостатньо вивченими, особливо на території Верхнього Подністер'я.

Дослідженням цих пам'яток на Волино-Поділлі і Прикарпатті у різний період займалися: Я. Фітцке, Я. Пастернак [Пастернак, 1948], І. Свешніков [Свешников, 1954, с. 100–130], Ю. Захарук [Захарук, 1957, с. 114–118], Т. Пассек, К. Черниш [Пассек, Черныш, 1963; Черныш, 1959, с. 73–77], М. Пелешин [Пелешин, 1991, с. 1–14; 1999, с. 130–137] та ін. Сьогодні цією проблемою продовжують займатися Г. Охріменко [Охріменко, 1994; 2001], О. Позіховський [Позіховський, 2002, с. 173–179], В. Конопля [Конопля, 1999, с. 130–134] та ін. Незважаючи на зростання джерельної бази продовж останніх десятиліть, досі немає жодної роботи, яка б узагальнювала отримані дані для усього західноукраїнського краю, як і не розроблено повної карти поширення пам'яток культури лінійно-стрічкової кераміки. Дискусійним залишається питання і про роль племен цієї культури у формуванні трипільської етнокультурної спільності.

Власне нові матеріали неолітичного та енеолітичного поселень Єзупіль І, які нашаровуються на одному мисоподібному виступі третьої тераси Дністра, доповнюють базу даних із зазначених питань і можуть пролити світло на деякі культурно-хронологічні проблеми.

Геоморфологічні та топографічні аспекти

У геоструктурному відношенні досліджувана територія належить до Східно-Європейської платформи, фактично її пограничної смуги з Передкарпатським крайовим прогином – частини Карпатської складчастої зони. Це дуже мобільна територія, інтенсивно розчленована Дністром та його численними ліво- і правобережними притоками [Геренчук, 1960].

Багатошарова пам'ятка Єзупіль знаходиться на правому березі Дністра (невеликий мис третьої надзаплавної тераси), за 1–2 км від північних околиць с. Єзупіль Тисьменецького району Івано-Франківської області. Це приблизно 10 км на південний схід від Галича, 7–8 км на північний схід від Івано-Франківська (рис. 1).

Зі східного боку мисоподібне утворення, на якому розміщена пам'ятка, обрамлене неглибокою, але досить довгою стародавньою балкою. Окраїна мису прилягає безпосередньо до широкої (1,5 км) заплави Дністра. Схили мису з північно-західного боку круті, задерновані, місцями порослі чагарниками. Вони окреслюють третю терасу Дністра висотою 20 м (абсолютна висота тераси 236 м; абсолютна висота заплави 216 м).

В геоморфологічному відношенні місцевість, де розміщене поселення Єзупіль І, належить до Івано-Франківського Передкарпаття [Природа..., 1973, с. 127–128].

Загалом у Галицькому Придністер'ї помітні виразні річкові тераси з характерною для них ступінчастою структурою [Гофштейн, 1960, 1962]. Найстаршою є VII-ма тераса, яка прирівнюється до верхньопліоценової поверхні вирівнювання; VI-та тераса корелюється з передкарпатською поверхнею вирівнювання (Лоева), котра датується еоплейстоценом (гюнц). V-ту терасу (50–70 м) датують раннім плейстоценом, IV терасу (до 45 м) – середнім плейстоценом, III-тю (15–25 м) та II-гу (5–8 м) – верхнім плейстоценом. Перша тераса (2,5–5,0 м) складена голоценовими алювіальними відкладами.

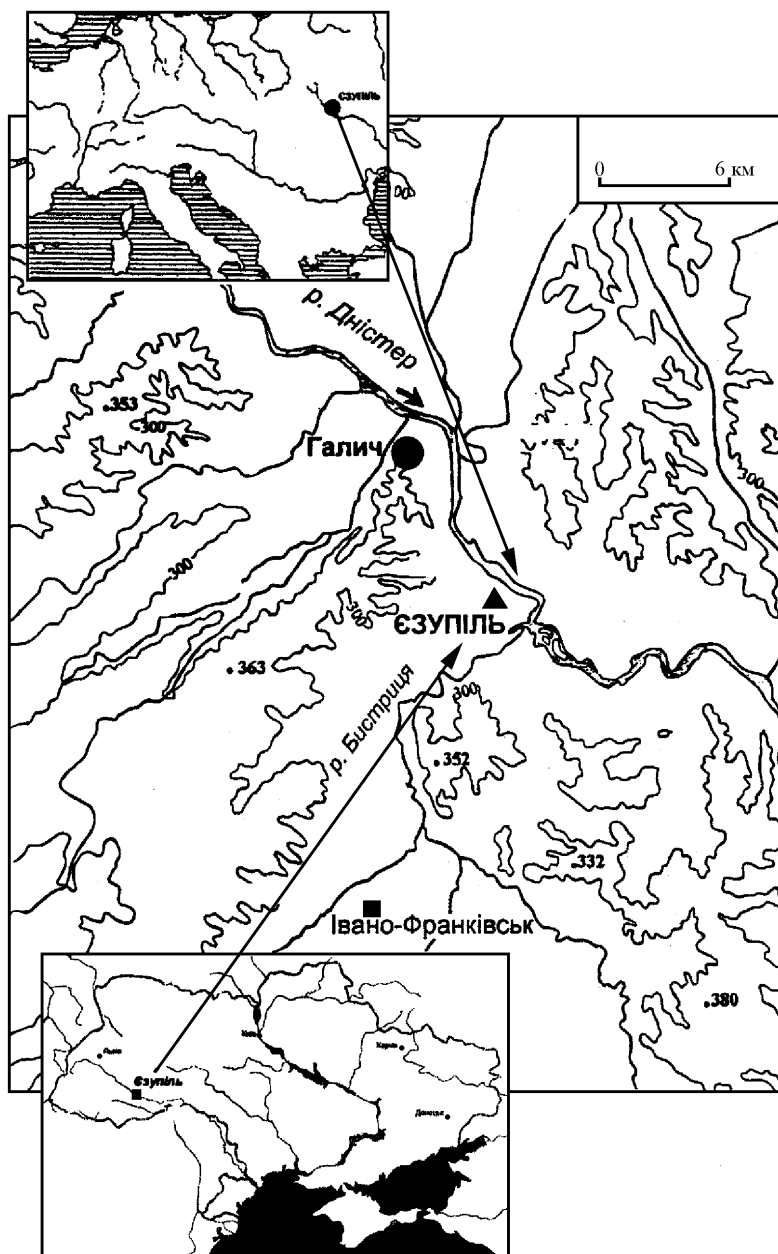

Рис. 1. Карта-схема розташування пам'ятки Єзупіль I
Fig. 1. Schematic map of situation of monument Yezupil' I

Поблизу Єзуполя найбільше розповсюджені заплавні поверхні, урочища першої та другої надзаплавних терас [Цись, 1962]. При злитті Бистриці та Дністра ці тераси є спільними для обох річок.

Впродовж кількох десятків років на місці пам'ятки, що виступає своєрідним язиком на пласкій заплаві, жителі виробили кар'єр-глинище, що має назву “Єнцова гора” (рис. 2). Поряд,

через балку, в бік Єзуполя окреслюється поверхня платоподібного утворення, що називається “Виноград”.

Історія дослідження пам’ятки

Вперше кілька кременів знайшов тут під час зачищення плейстоценових відкладів проф. А. Богуцький ще у 1990 р. Ці кремені викликали зацікавлення у О. Ситника (серед них – типовий мікоксський ніж сегментоподібної форми двобічної обробки). Впродовж 1993–1995 років О. Ситник зробив тут кілька зачисток стінок глинища; культурний шар виявлено лише в 1996 р. [Ситник та ін., 1996].

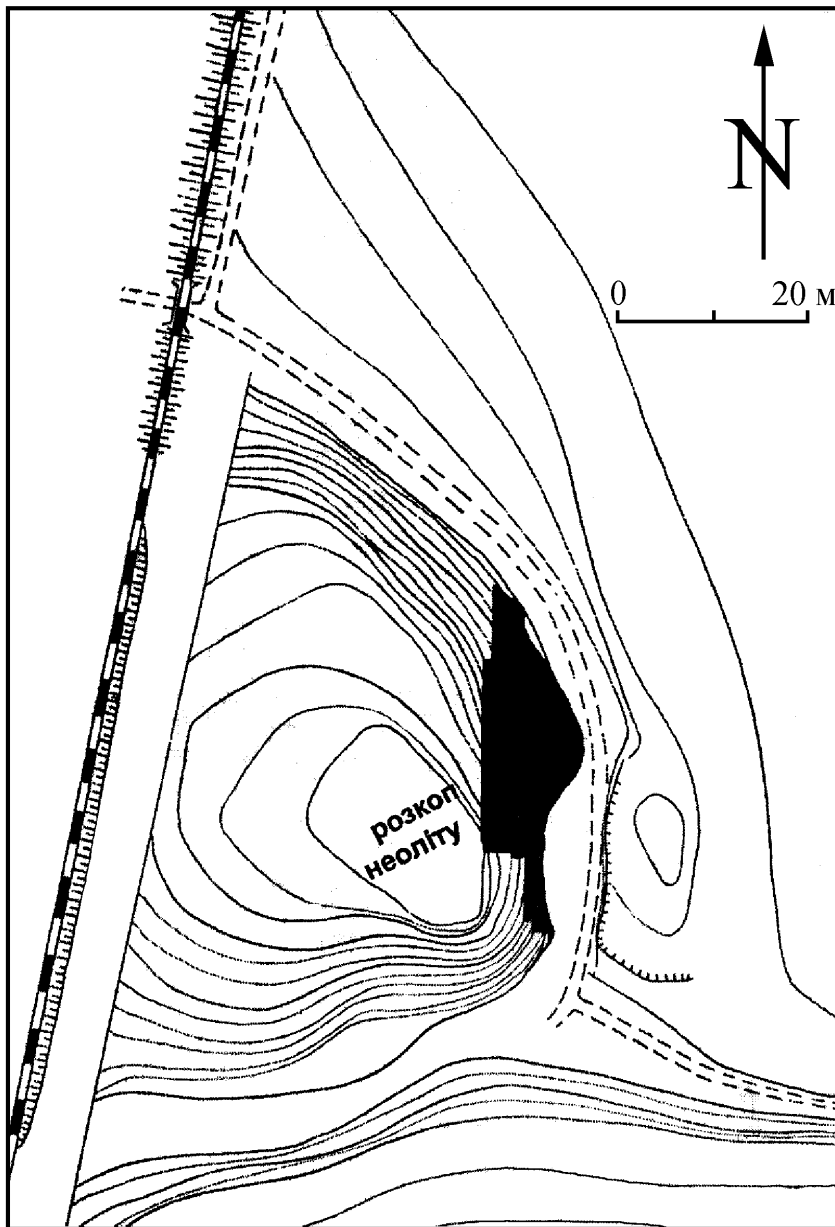

Рис. 2. Топографічний план розташування розкопу I пам’ятки Єзупіль I
Fig. 2. Topographic plan of location of excavation I of monument Yezupil' I

Потім, у 1997–1998 роках велися розвідкові дослідження, внаслідок яких тут зафіксовано три палеолітичних культурних шари – (I – верхній палеоліт, II – середній палеоліт мікоксської традиції; III – середній палеоліт левалуазької традиції) [Sytnyk et al, 1998; Bogutskyj et al, 1998]. Широкі розкопки пам’ятки велися у 1999 р. [Bogutskyj et al, 2001]. Потім постійно дослідження проводилися у 2000, 2002–2009 роках. Розкопки мали переважно розвідувальний

характер, охоплювали щонайбільше щорічно 10–20 м² площі палеолітичних поселень. Пам'ятка Єзупіль І в наукових колах відома дотепер найперше як багатошарова палеолітична стоянка [Ситник, 2000, с. 252–274]. Сьогодні в околицях цього селища відкрито і частково досліджено п'ять палеолітичних поселень, як одношарових, так і багатошарових [Ситник та ін., 2009].

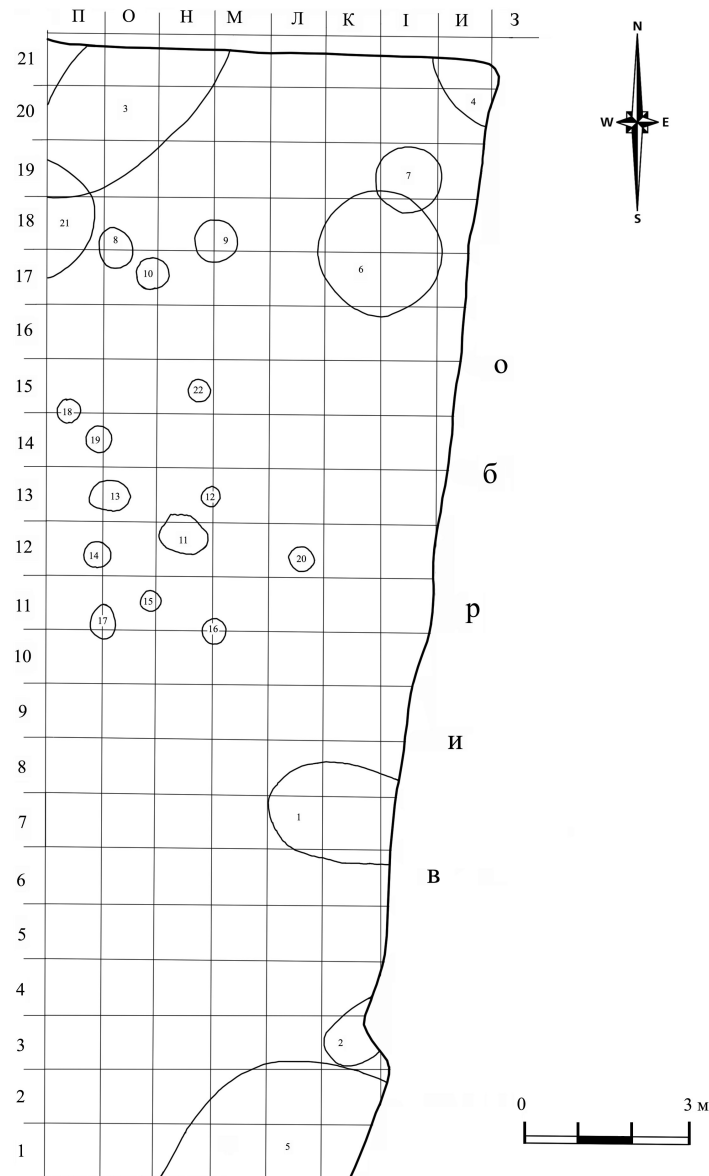

Рис. 3. Єзупіль І. Загальний план розкопу І. Культурний шар неоліту

Fig. 3. Yezupil' I. General plan of excavation I. Cultural layer of Neolithic period

В останнє десятиліття під час польових досліджень експедиції разом із археологами активну участь приймають геологи-четвертинники та інші представники природничих наук з України і з Польщі (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України має окремі Угоди про наукову співпрацю з Інститутом геологічних наук ПАН, Варшава; Університетом М. Кюрі-Склодовської, Люблін; Інститутом археології Варшавського університету та ін.). Таким чином, в дослідженні палеолітичних та неолітичних пам'яток працювали проф. А. Богуцький (керівник загону науковців природничих дисциплін з України), проф. М. Ланчонт (керівник загону науковців природничих дисциплін з Польщі), проф. Т. Мадейська, проф. Я. Федорович, доценти К. Кусяк, Р. Дмитрук, Я. Яцишин та ін. Результати спільного

геологічно-археологічного вивчення пам'яток Галицького Придністров'я опубліковані як в українських, так і в зарубіжних виданнях [Bogutskiy et al, 2000; Alexandrowicz et al, 2002; Sytnik, Bohutskiy, 2001; Boguckiy, Lanczont, 2002; Cyrek, Sytnyk, 2002; Cyrek et al, 2002].

Культурний шар неоліту-енеоліту

Вперше культурний шар, що включав матеріали післяпалеолітичної доби, був зафіксований у 1998 р. Саме тоді на вершині гори у сучасному чорноземі виявлено культурний горизонт з артефактами культури лінійно-стрічкової кераміки і трипільської культури. Правда, ці матеріали були змішані переважно ще в стародавній час, частково – у новітній, оскільки поверхня мису на краю крутого правого берега Дністра дотепер порита окопами та бліндажами II-ої світової війни. Археологічні артефакти знаходилися вперемішку з гільзами, кулями та осколками снарядів тощо. Незначна площа розкопу та незначна кількість фрагментів кераміки і кременю не дозволили провести повноцінних досліджень пам'ятки. У 2005–2006 роках археологічні роботи на поселенні відновлені. Розвідкові шурфи попередніх років об'єднано у розкоп, який простягається видовженою смугою з півночі на південь. На плані розкопу розбито сітку графічних координат, яка позначена з півдня на північ цифрами 1–21 і зі сходу на захід – літерами кириличного алфавіту – И–П. У науковій літературі існують тільки згадки про це поселення [Bogutskiy et al, 2001; Богущкий та ін., 2003].

Стратиграфія пам'ятки

Умови накопичення верхньо- та середньоплейстоценових відкладів на місці стоянки виглядають таким чином (за польовий описом А. Богущкого) [Bogutskiy et al, 2001]:

0–1,4 м – сучасний ґрунт;

0–0,2 – антропогенно змішаний шар;

0,2–0,6 – гор. А₁, складений темно-сірими макропористими суглинками. В нижній частині фіксуються залишки культурного шару поселення неолітичного віку (окремі знахідки кременів і невиразної кераміки);

0,6–1,4 – гор. В лісового типу, складений дуже щільними, коричневими призматичними суглинками;

1,4–2,2 м – верхній горизонт верхньоплейстоценових лесів;

2,2–2,7 м – дубнівський ґрунт (можливо, лише його горизонт В). Окремі знахідки верхнього палеоліту – культурний шар І;

2,7–3,9 м – Нижній горизонт верхньоплейстоценових лесів. На контакті з верхньою частиною горизонту А₁ горохівського викопного комплексу ґрунтів, а також у “верхах” останнього простежуються знахідки мустьєрського культурного шару ІІ;

3,9–6,3 м – горохівський викопний ґрунтовий комплекс (микуліно-калінінський вік за О. Величком, прилуки-удай за М. Векличем, кінець еєму – вюрм І за Північноєвропейською моделлю).

Гор. А₁ потужністю 0,6 м складений супісками темно-сірими, плямистими, з брунатним відтінком.

Гор А₂ потужністю до 0,3 м сформований плямистими світло-коричневими до світло-сірих (пудра) супіскам. Тут простежується мустьєрський культурний шар ІІІ.

Гор. В морфологічно неоднорідний, потужністю до 1,5 м.

6,3–6,9 м (і нижче) – верхній горизонт середньоплейстоценових лесів. Суглинки жовтувато-сірі, плямисто-оглеєні, ділянками із зеленкуватим відтінком, однорідні.

Стратиграфія пам'ятки Єзупіль І в цілому повторюється на усіх стінках розкопів, відрізняючись хіба потужністю тих чи інших покривних нашарувань.

Як помітно (рис. 2), розкопом І фактично “відрізано” край мисоподібного “язика” ІІІ-ої тераси. Виразно помітне облямування покривних горизонтів середнього і верхнього плейстоцену, особливо – з боку видовженої балки, яка є досить давньою, у всякому випадку – не пізніша середньоплейстоценового віку. Про це свідчать прошарки викопного ґрунту еємського віку, які з південного боку розкопу (зі сторони балки) залягають “на схил” – падають до дна балки разом із верхньоплейстоценовими лесами. І навпаки, з боку долини Дністра –

голоценової заплави – спостерігаємо “обрізання” усіх середньо- і верхньоплейстоценових шарів власне у голоценовий вік – під час формування сучасної заплави ріки.

Очевидно, ще кілька тисяч (а може й сотень) років тому води Дністра підступали впритул до високого правого берега, підмиваючи його і виносячи течією супіщано-лесові відклади. Безперечно, таким чином якась частина пам’ятки була знищена ще тоді.

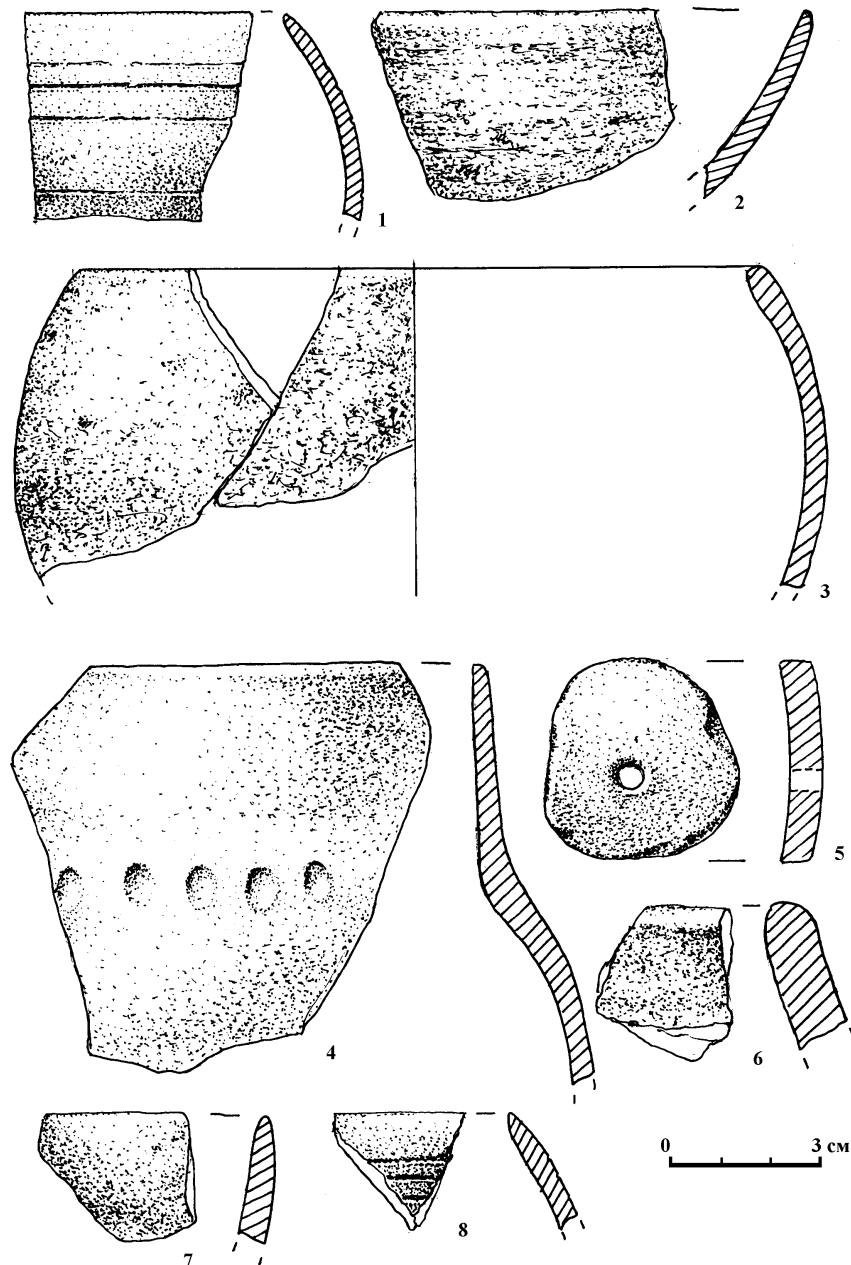

Рис. 4. Керамічні вироби з поселення Єзупіль I

Fig. 4. Ceramic ware from settlement Yezupil' I

“Обрізання” крутого схилу на місці пам’ятки проходило і в “післянеолітичний час”, свідченням чому є господарська яма трипільської культури, яка знаходилася на самому краю – борту обриву крутого схилу, наполовину підрізана природними процесами. Очевидно, що в час існування поселення люди не робили господарської ями на самому краю обриву – він сформувався пізніше. Загалом, усі геологічні верстви “падають” в бік устя балки (а не в бік

заплав Дністра). На загальному стратиграфічному розрізі можна спостерігати “перепад” в 1,5 м на поперечному перерізі довжиною 25 м.

Приблизно на глибині 0,5–0,6 м від сучасної поверхні знаходиться денна поверхня поселень культури лінійно-стрічкової кераміки та трипільської культури. У стратиграфічному профілі неможливо розділити ці два культурні горизонти. Матеріали обох культур простежені на одному рівні – 0,3–0,6 м.

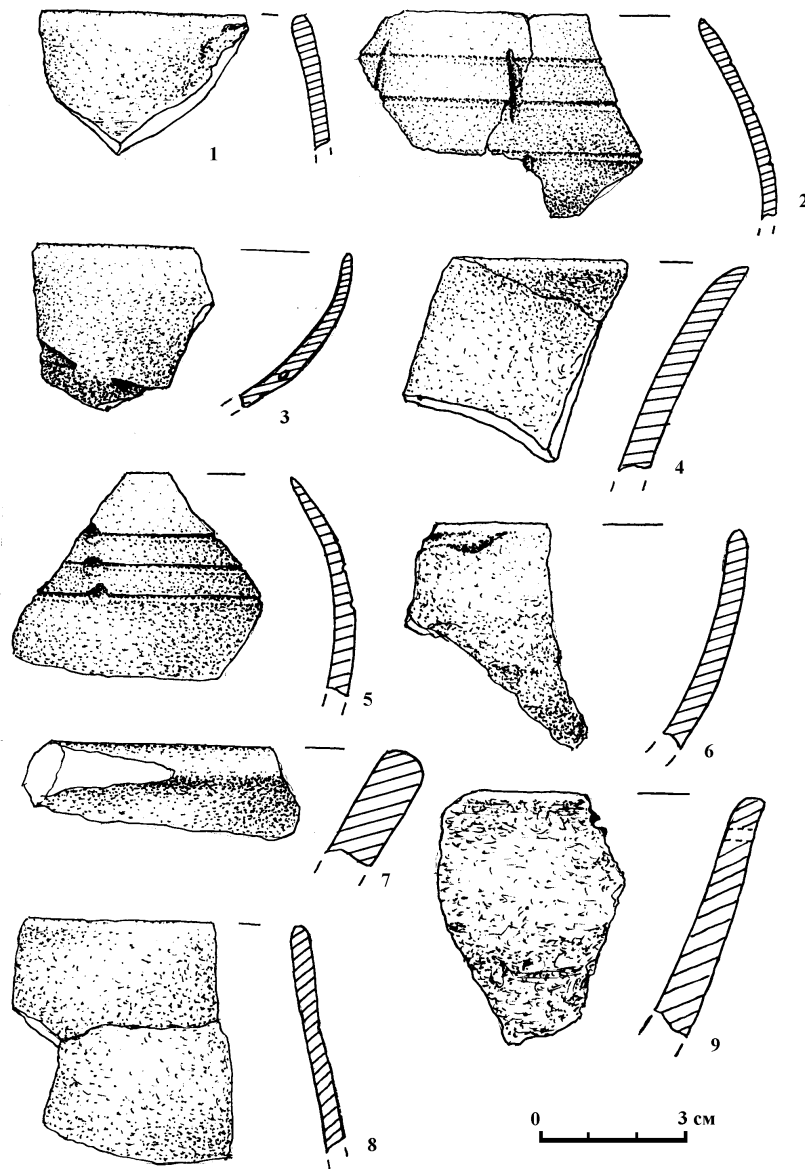

Рис. 5. Керамічні вироби з поселення Єзупіль I

Fig. 5. Ceramic ware from settlement Yezupil' I

Це може свідчити як про короткотривалий період поміж заселенням цієї території різними етнічними спільнотами, так і про існування тут однієї громади, що складалася з різних соціально-етнічних груп.

Планіграфічні аспекти

Розкоп площею 150 м² закладено на крайній “язикоподібній” частині виступу, на місці крутого обриву кар’єру-глинища. Уже було відзначено, що поверхня на місці розкопу у багатьох місцях зруйнована окопами та бліндажами Другої світової війни, у зв’язку з чим

археологічні матеріали дуже часто знаходяться у перевідкладеному стані. Артефакти трапляються уже в першому – дерновому шарі сучасного ґрунту – на глибині 0–0,15 м. Цей факт безперечно свідчить про перевідкладеність цієї частини колекції культурних решток.

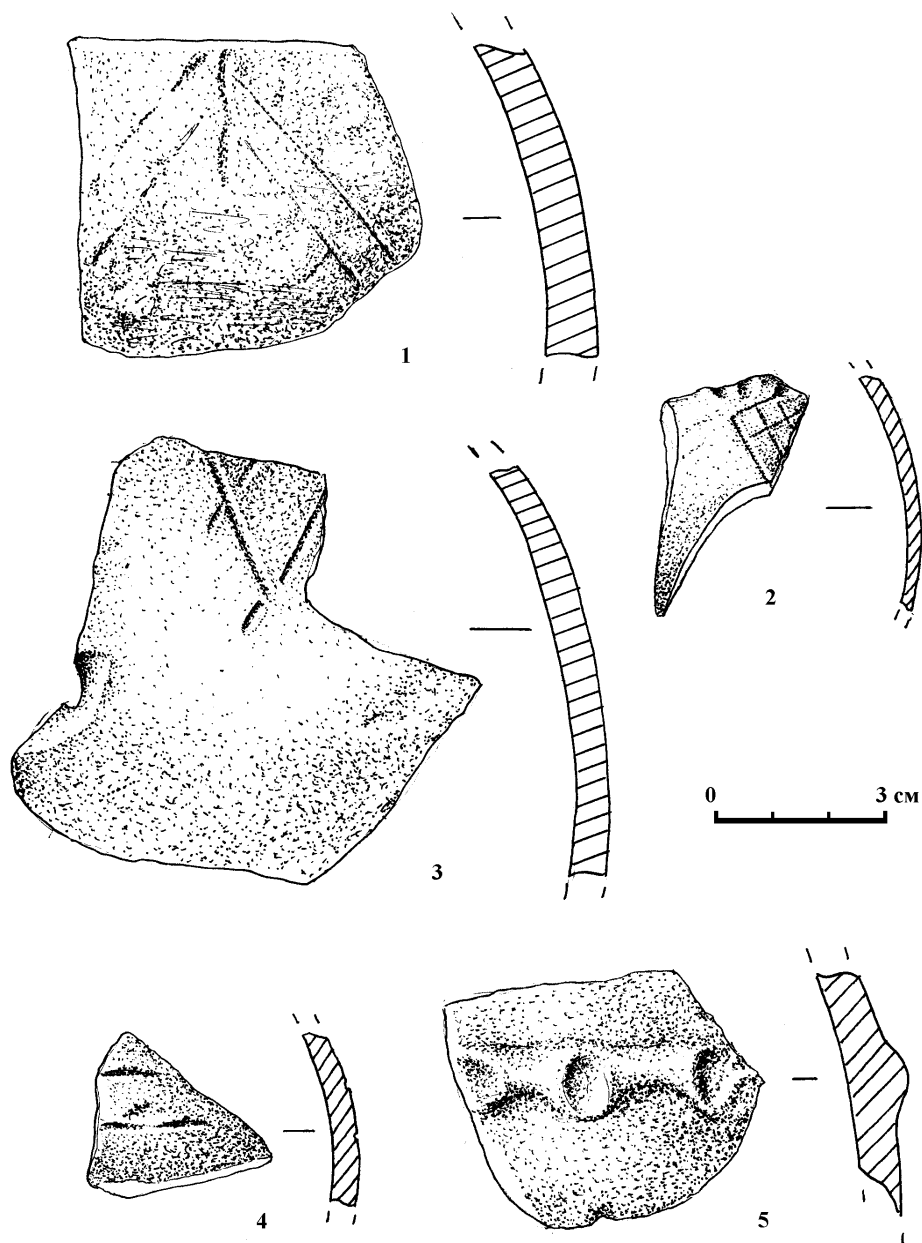

Рис. 6. Керамічні вироби з поселення Єзупіль I

Fig. 6. Ceramic ware from settlement Yezupil' I

Починаючи від межі квадратів 5–6, поверхня розкопу різко понижується в бік балки (про що вже ми вказували). На рівні квадрату 1 перепад висот порівняно з вершиною мису (квадрат 18) складає більше 2 м. Саме в цьому пониженому місці знаходилися рештки глиняної пічки.

На плані розкопу матеріал культурного шару “розсіяний” по площі без будь-яких помітних скупчень; трохи більша концентрація спостерігається лише поблизу об’єктів, або ж в заповненні самих об’єктів.

Археологічні об'єкти на місці розкопу почали проявлятися на рівні переходу горизонту А₂ до горизонту В сучасного ґрунту (на глибині приблизно 0,5–0,6 м від рівня сучасної поверхні). Тут сірий чорноземний ґрунт поступово замінюється сіро-жовто-коричневим грудкуватим ілювіальним горизонтом (глибина приблизно 0,6–0,7 м від рівня поверхні). На різних ділянках розкопу ця глибина змінюється в залежності від стану збереження відкладів.

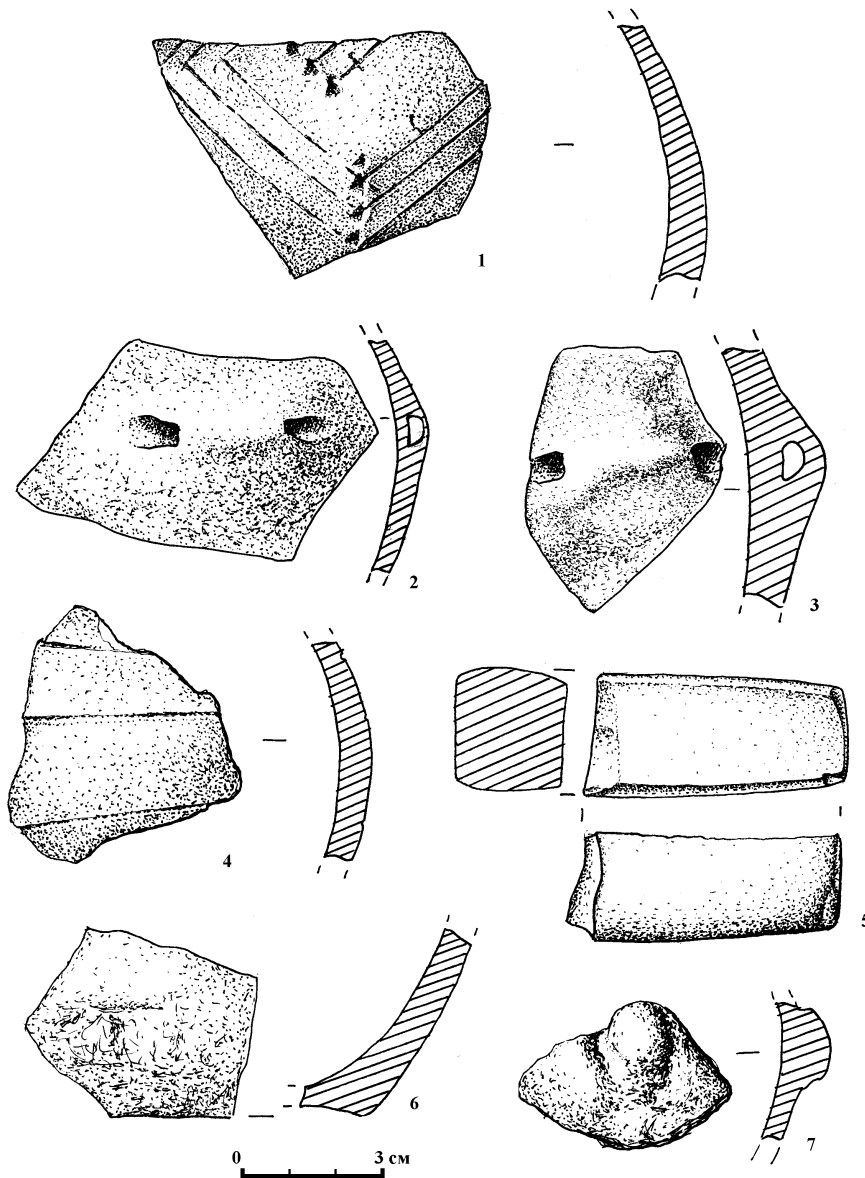

Рис. 7. Керамічні вироби з поселення Єзупіль I

Fig. 7. Ceramic ware from settlement Yezupil' I

Уже при зачистці західної стінки південної ділянки розкопу I в 1999 р. виявлено археологічний об'єкт (№ 1) у вигляді досить великого заглиблення – ями. Поряд чітко окреслився профіль військового окопу Другої світової війни. Так само і в північній ділянці розкопу в перерізі вималювалися два невеликі заглиблені об'єкти.

На розкопаній площі вдалося дослідити 22 різних археологічних об'єкти (не враховуючи решток військових окопів) – рис. 3. Це заглиблені в ґрунт ями більших чи менших розмірів (об'єкти № 1, 3–9), наземні скупчення кераміки, каменю, вугілля і пачини (об'єкти № 8, 10),

невеличкі ямки, можливо, від стовпів якоїсь наземної конструкції (об'єкти № 11–22), а також виразні сліди (основа) наземної глиняної печі куполоподібного вигляду (об'єкт № 2).

У культурному аспекті лише один великий об'єкт № 3 (частина його захована у стінці розкопу) належав, мабуть, до трипільської культури.

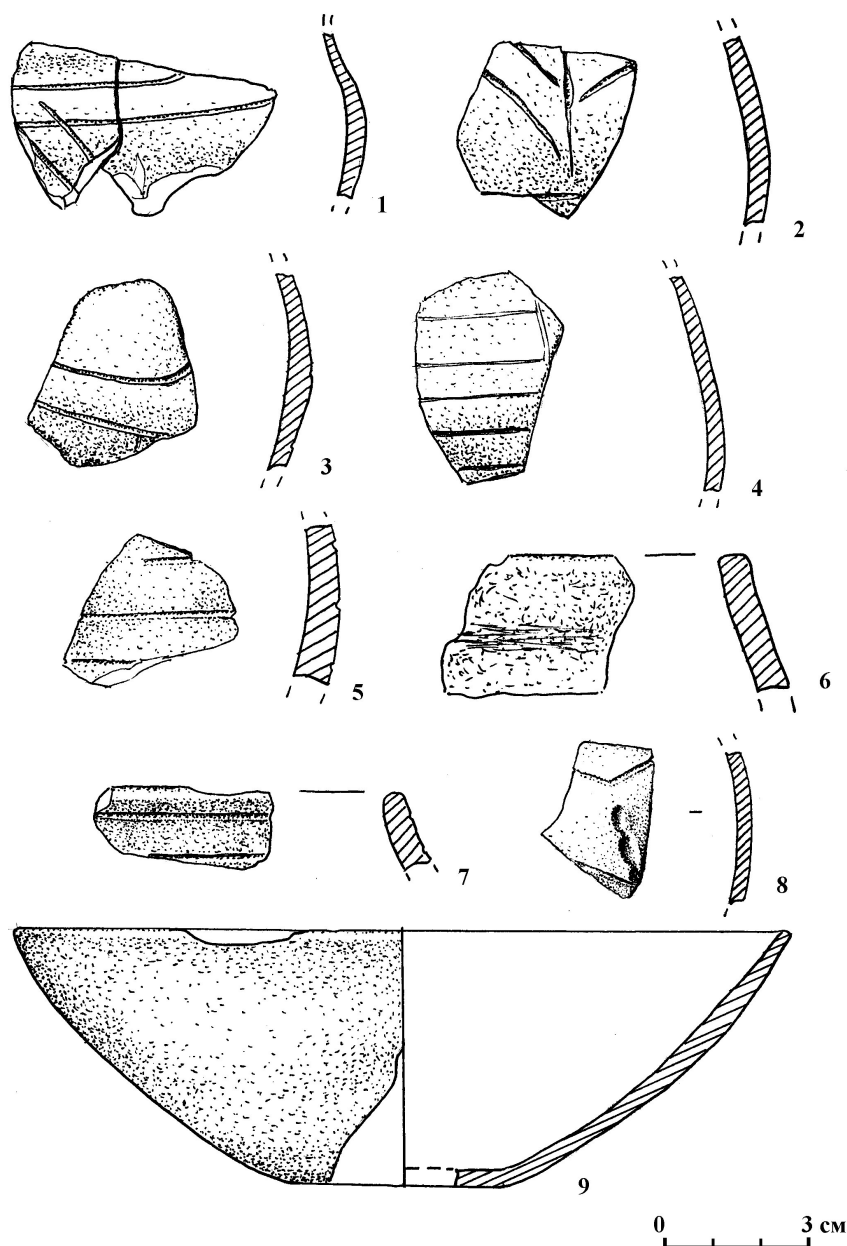

Рис. 8. Керамічні вироби з поселення Єзупіль I

Fig. 8. Ceramic ware from settlement Yezupil' I

Усі інші об'єкти за характером заповнення та типами археологічного матеріалу віднесені до культури лінійно-стрічкової кераміки. Окремі неглибокі ямки (від стовпів?) не мали ніяких археологічних матеріалів, тому їх культурна приналежність не визначена.

Так само заповнення великого об'єкта № 1 (овальна яма 2×3 м і глибиною до 1,5 м) не мало ніяких артефактів окрім кількох кісток великої тварини (бика?) в центрі заглиблення.

Не виявлено ніяких культурних решток ні на черені, ні в заповненні куполоподібної пічки (об'єкт № 2), від якої збереглася глиняна основа стінок і черинь, вистелений алювіальним матеріалом (дрібнюсінькі "гальочки" до 1 см в поперечнику і грубий пісок). За загальною

конструкцією такі об'єкти більше подібні до печей культури лінійно-стрічкової кераміки. Отже, за планувальною структурою і виявленими об'єктами досліджена ділянка розкопу I належала переважно до культури лінійно-стрічкової кераміки.

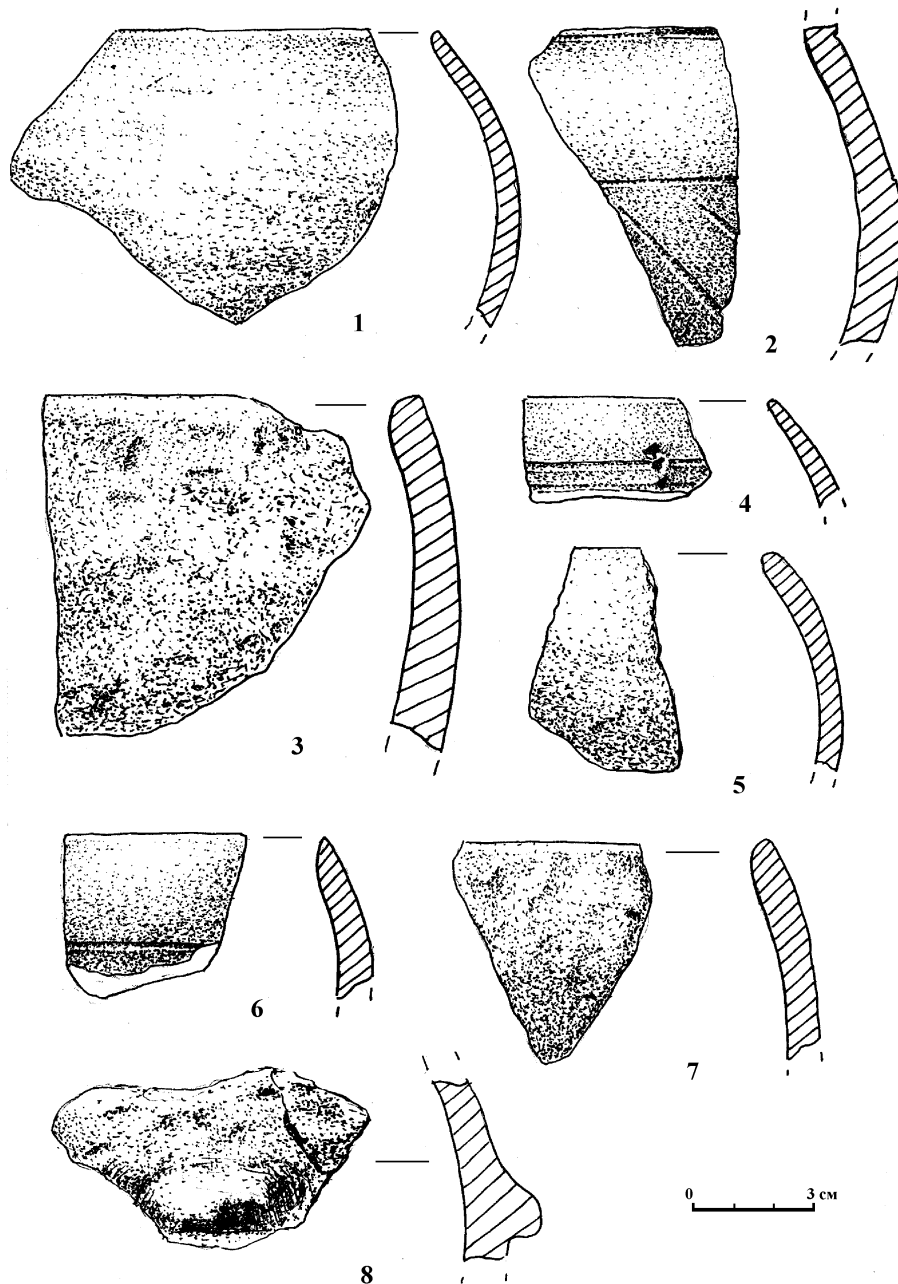

Рис. 9. Керамічні вироби з поселення Єзупіль I

Fig. 9. Ceramic ware from settlement Yezupil' I

Трипільська культура представлена одним великим заглибленим об'єктом (№ 3), в якому зосереджено до 90 % усіх трипільських знахідок пам'ятки.

Опис об'єктів

Об'єкт 1. Велика гумусна пляма, розміром 2,3×1,7 м. Рівень фіксації – 0,5 м. Об'єкт досліджений частково, оскільки його східна частина виходила за межі розкопу і була зруйнована кар'єром глинища. Глибина в середньому – 1,5 м. Заповнення складалося із темного гумусу.

Об'єкт 2. Мабуть, пічка розміром 1×1,3 м, від якої збереглася глиняна основа стінок і черинь. На жаль, не виявлено ніяких культурних решток ні на черені, ні в самому заповненні об'єкта. Тому важко говорити про культурну приналежність пічки, хоч більше ймовірно віднесення її до культури лінійно-стрічкової кераміки.

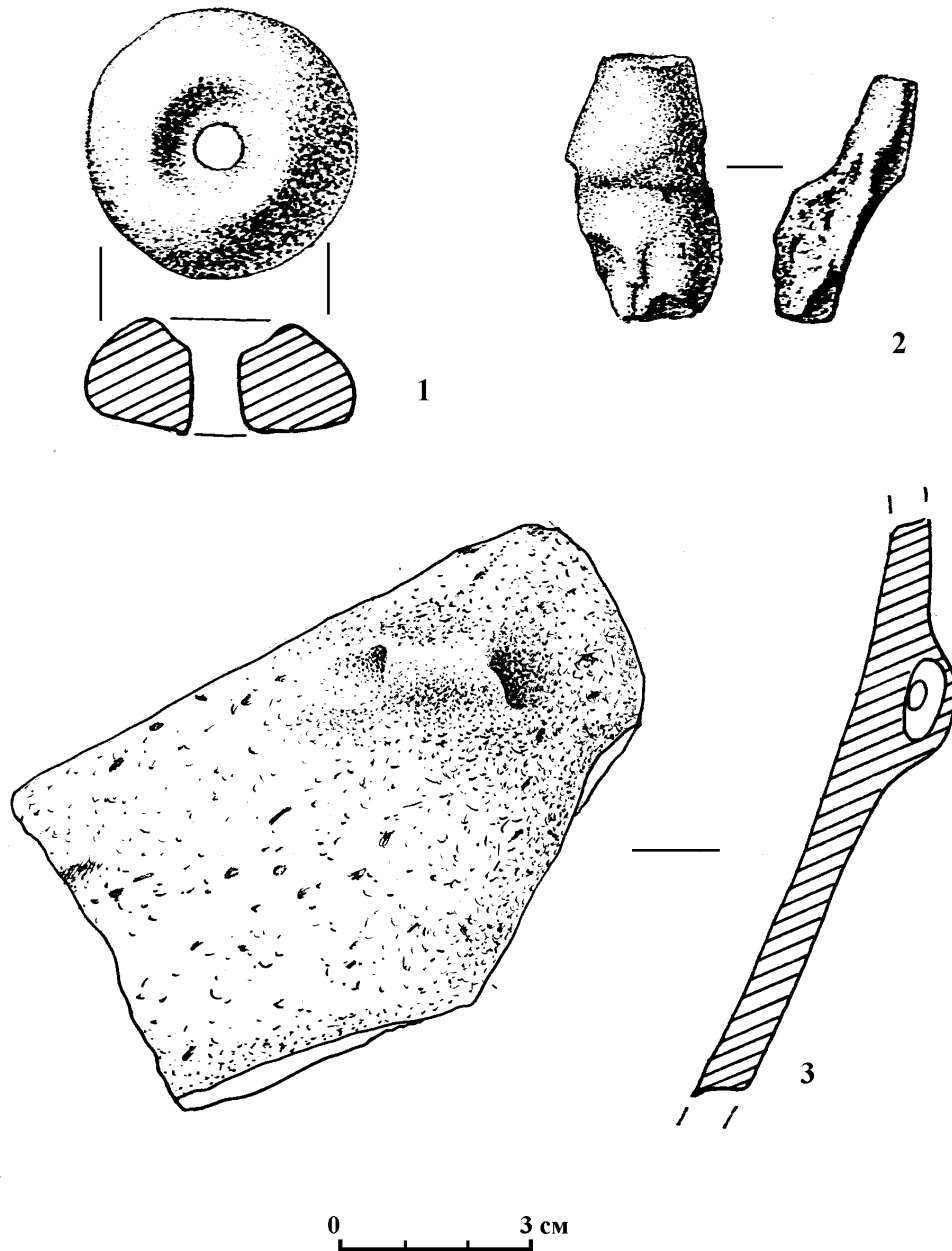

Рис. 10. Керамічні вироби з поселення Єзупіль I

Fig. 10. Ceramic ware from settlement Yezupil' I

Об'єкт 3. Досліджений частково, оскільки основна його частина виходила за межі розкопу. Контури об'єкта, які виділялися темнішим кольором і меншою щільністю заповнення, були простежені на глибині 0,5 м від сучасної поверхні у північно-західній частині розкопу. Об'єкт являв собою яму овальної форми (розкопана площа – 4,5 м²), з глибиною долівки 0,4 м (0,9 м від сучасної поверхні). Долівка нерівна. В заповненні об'єкта виявлено фрагменти кераміки переважно трипільської культури, обмазка, камінь, а також крем'яні вироби. Беручи до уваги нерівну долівку, відсутність опалювального пристрою, попелу, вугілля тощо, можна припустити, що об'єкт використовувався у господарських цілях.

Об'єкт 4. виявлений на північно-східному краї розкопу. Контури об'єкта простежені на глибині 0,43 м від сучасної поверхні. Це була яма діаметром 2,3 м, глибиною 0,6 м (1 м від сучасної поверхні). В заповненні – фрагменти кераміки лінійно-стрічкової та трипільської культур, а також крем'яні вироби.

Об'єкт 5. Велика гумусна пляма розміром 4,2×2 м. Рівень фіксації – 0,5 м. Об'єкт досліджений частково, оскільки його одна частина виходила за межі розкопу, а друга – східна – знищена кар'єром. Об'єкт читався погано. Глибина невідома. Заповнення – чорний гумус. Знахідки відсутні.

Об'єкт 6. Кругла яма, діаметром 2,5 м і глибиною 0,75 м. Контури об'єкта нерівні, читаються нечітко. В заповненні – фрагменти кераміки та кремень.

Об'єкт 7. Плитка яма глибиною 0,35 м, діаметром 1,6 м, зафіксована на глибині 0,4 м від сучасної поверхні. Краї ями нерівні, простежуються нечітко. Вміст аналогічний до об'єкта 6.

Об'єкт 8. Яма овальних обрисів 0,5×0,7 м, глибиною 0,75 м. Краї нерівні, нечіткі. В заповненні ями виявлено багато решток перепаленої глини, каміння, вугілля, а також перепалену кераміку. На рівні фіксації об'єкта знайдено дещо горщика, перевернуте догори. Можна припустити, що це рештки невеликого вогнища.

Об'єкт 9. Округла яма з нечіткими обрисами країв. Долівка знаходилася на відмітці 0,78 м від сучасної поверхні. Заповнення являло собою темний гумус із вкрапленнями дрібних кусочків обмазки.

Об'єкт 10. Округлий в плані розмірами 0,52×0,73 м, зафіксований на глибині 0,5 м. Глибина об'єкта – 0,2 м. Вміст об'єкта складався із чорного гумусу із фрагментами кераміки та каміння.

Об'єкти 11–20, 22. Ями невеликих розмірів (діаметром 20–40 см), глибиною до 0,4 м. Можна припустити, що ці ями залишилися від стовпів певних наземних конструкцій.

Об'єкт 21. Досліджений неповно, оскільки частина об'єкта виходила за межі розкопу. Контури об'єкта простежені на глибині 0,4 м. Долівка знаходилася на відмітці 0,75 м від сучасної поверхні. Вміст ями складався з чорного гумусу. Знахідки відсутні.

Слід зазначити, що речовий матеріал виявлений переважно в об'єктах; за межами об'єктів у культурному шарі знахідки зустрічаються значно рідше (в наступній публікації плануємо подати детальну характеристику матеріалів, знайдених в об'єктах).

Таким чином, виявлені на поселенні об'єкти мають господарський або виробничий характер. Їх точніше хронологічне визначення та культурна приналежність знаходяться в процесі дослідження. З однаковим успіхом їх можна відносити як до культури лінійно-стрічкової кераміки, так і до трипільської культури.

Попередня характеристика матеріалу

У цій статті більш детально ми торкнемося лише матеріалів культури лінійно-стрічкової кераміки, насамперед, фрагментів посуду та виробів з кременю, що нараховують кілька сотень одиниць.

В культурному шарі знайдено два пряслиця, діаметром 4 і 4,3 см (рис. 4, 5, 10, 1) та погано збережений фрагмент антропоморфної статуетки (рис. 10, 2). Статуетка виготовлена із відмуленої глини з незначною домішкою піску. Цікавими знахідками є три сокирки (одна фрагментована), що виготовлені з м'якої породи вапняку – опоки. Сокири мають зашліфовану поверхню, одна – розширене лезо, випукло-плоский перетин – у вигляді т.зв. шевського копита (рис. 13).

Пряслице і фрагмент жіночої статуетки належать, мабуть, до трипільської культури (хоч окремі глиняні статуетки уже відомі в культурі лінійно-стрічкової кераміки); до неї відносяться також правильні ножеподібні пластини зі струменевою ретушшю, скребачки на видовжених пластинчастих заготовках.

Як вже зазначалося вище, для поселення Єзупіль I характерне спільне залягання в одному культурному шарі матеріалів культури лінійно-стрічкової кераміки та трипільських. Досить повно, у широкому асортименті представлені крем'яні та кам'яні знаряддя, яких виявлено кілька сотень.

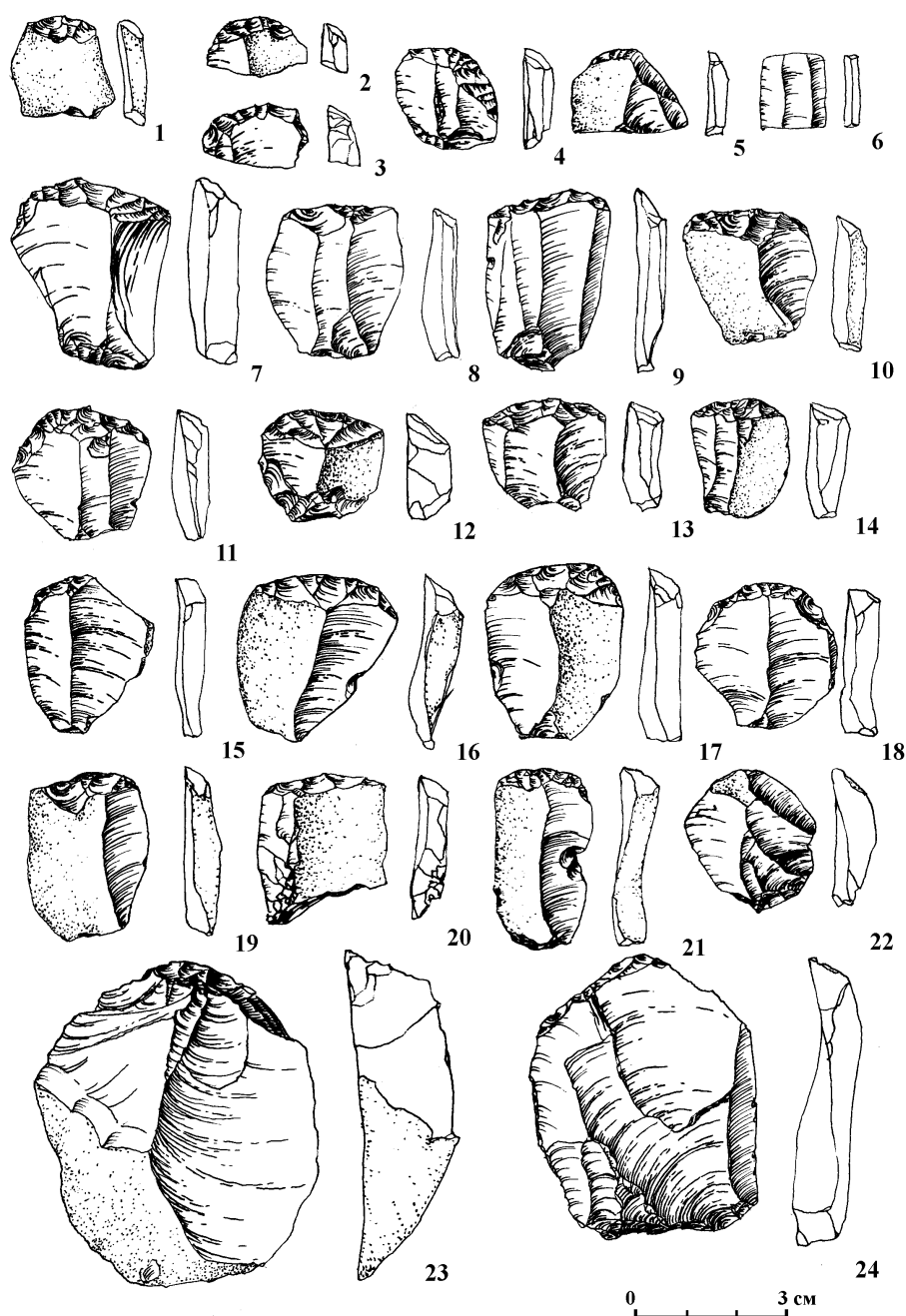

Рис. 11. Крем'яні вироби з поселення Єзупіль I

Fig. 11. Flint artifacts from settlement Yezupil' I

Серед виробів з вторинною обробкою абсолютну більшість складають знаряддя, що виготовлені з кременю. Це високоякісний матеріал з верхньокрейдових місцевих відкладів туронського ярусу – кремій чорний і темно-сірий на розломі. Вироби не патиновані, лише інколи помітний легкий відтінок блакитного патинування, або ж незначний полиск (люстраж). Кремені мають винятково добрий стан збереження.

Крем'яні вироби, що виявлені на поселенні, можна поділити на кілька груп: нуклеуси; відщепи без вторинної обробки; відщепи зі слідами крайової ретуші; кінцеві скребки на відщепах (рис. 11, 23, 24); кінцеві скребки на пластинах зі слідами використання як ножів (рис. 12, 4–6), пластини без додаткової обробки і із слідами використання; ножеподібні

пластини з ретушшю (рис. 12, 3, 7–9); кілька різців довжиною до 10 см. Крем'яні знаряддя виготовлялися безпосередньо на поселенні, про що свідчить значна кількість дрібних відщепів, а також нуклеуси.

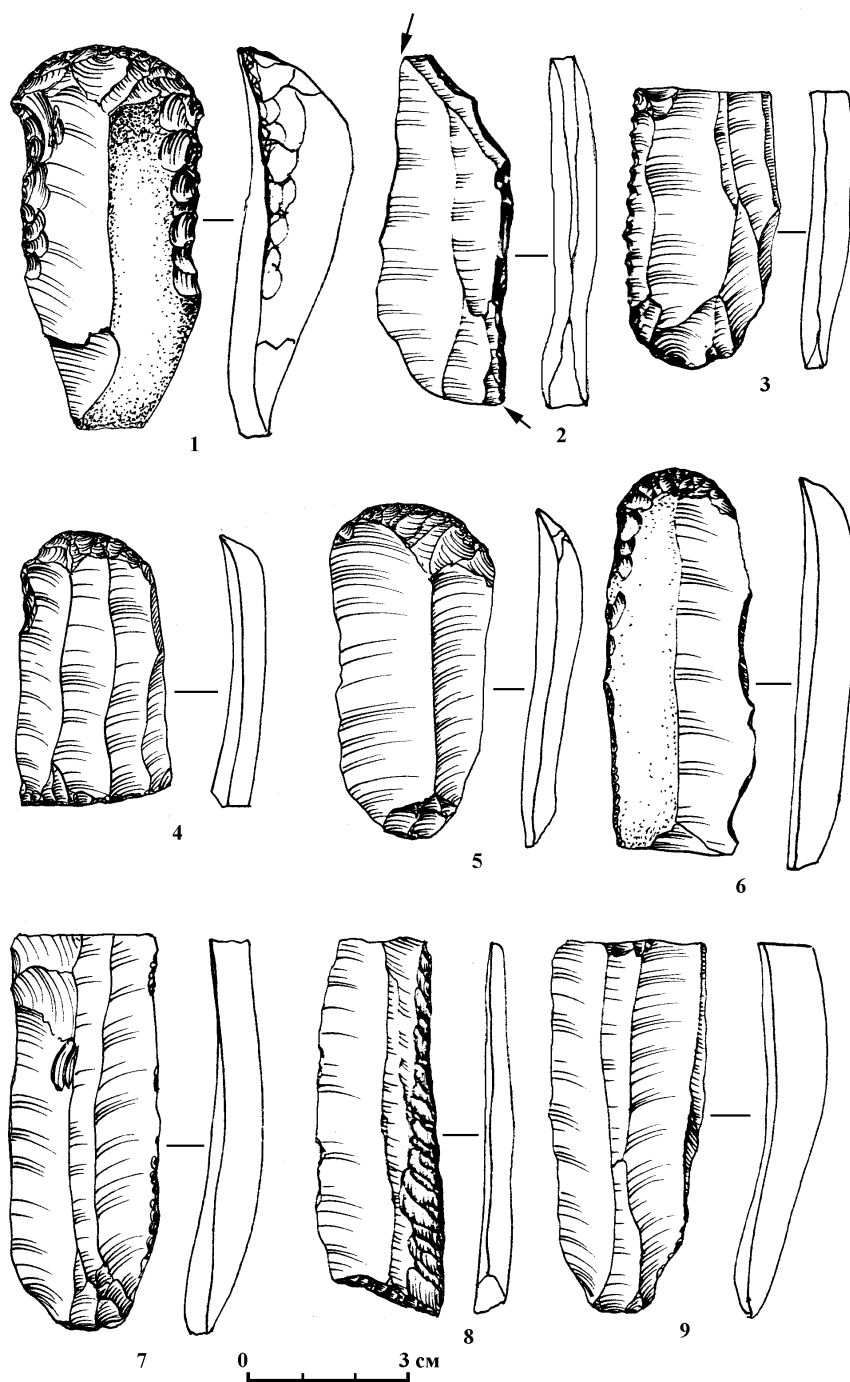

Рис. 12. Крем'яні вироби з поселення Єзупіль I
Fig. 12. Flint artifacts from settlement Yezupil' I

Під час розкопок на поселенні було виявлено близько 800 знахідок кераміки (близько 70 % від усіх знахідок). Колекція керамічних виробів включає кераміку лінійно-стрічкової та трипільської культури.

Керамічний комплекс культури лінійно-стрічкової кераміки можна поділити на дві умовні групи: кухонний (рис. 4, 2, 3, 6; 6, 5; 7, 6, 7; 9, 3, 8) та столовий посуд (рис. 4, 1, 7, 8; 5, 1–6;

7, 1–4; 8, 1–5). В процентному відношенні ці дві групи посуду складають приблизно однакові частини.

Кухонний посуд виготовлений з глини, в складі якої простежуються домішки піску, товчений камінь та кераміка, а також органічних речовин (соломи, полови, трави, зерен). Випал слабкий, нерівномірний. Такий посуд грубостінний (товщина стінок від 0,5 см до 1,5 см). У зламі одно-, дво- або трьохшаровий. Кухонна кераміка переважно чорного та сірого кольорів, іноді з жовтим або оранжевим відтінком. Поверхня нерівна.

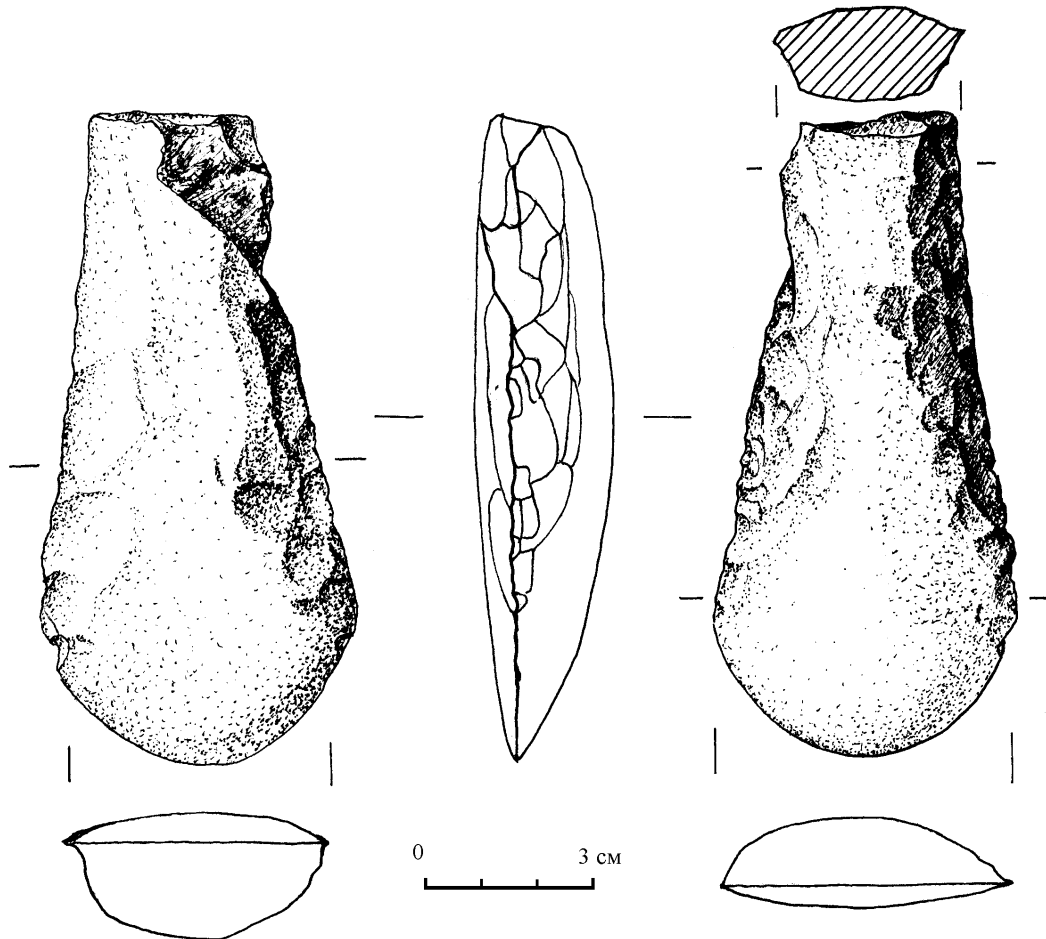

Рис. 13. Кам'яна сокирка з поселення Єзупіль I
Fig. 13. Stone axe from settlement Yezupil' I

Керамічний матеріал, що виявлений на поселенні, представлений переважно дрібними фрагментами, у зв'язку з чим важко встановити основні форми посуду цієї групи. За виглядом деяких фрагментів можемо припустити, що посуд першої групи представлений горшками та мисками великих розмірів з плоским або увігнутим дном (рис. 7, 6), випуклими боками, рівними, дещо звуженими вінцями (рис. 4, 2, 3; 9, 3). Кухонний посуд або зовсім не орнаментований, або ж орнаментований різноманітними наліпами та пальцевими вдавленнями (рис. 6, 5; 7, 7; 9, 8). Форми і розміри посуду описаної групи, а також сліди обпалу на зовнішній поверхні цих посудин, дозволяють зробити припущення, що вони використовувалися для приготування їжі.

На відміну від кухонної, столова кераміка виготовлена з відмуленої глини, з незначною природною домішкою дрібного піску, інколи шамоту та незначної кількості товченого каменю. Стінки посуду тонші, ніж у столового, і становлять від 0,3 до 0,9 см. Поверхня заглажена, часто залишає сліди на пальцях. Випал слабкий. Посудини переважно сірого та сіро-жовтого кольору. Форми столової кераміки, як і кухонної, важко простежити у зв'язку із наявністю

переважно дрібних фрагментів кераміки. Попри те можна припустити, що посуд цієї групи представлений в більшості кулястими посудинами із загнутими до середини вінцями (рис. 4, 1, 8; 5, 2, 5; 9, 1). Також зустрічаються миски (рис. 8, 9) та невеликі горщики з слабо вираженими плечиками і високою шийкою (рис. 4, 4).

Орнамент цієї групи посуду заглиблений, складається із декількох паралельних горизонтальних, вертикальних або косих прямих та дугоподібних ліній (рис. 4, 1, 8; 6, 1–4; 7, 4; 8, 1–5, 7; 9, 2, 6). Зустрічається також столовий посуд, оздоблений “нотним орнаментом” (рис. 5, 5; 7, 1; 9, 4).

На поселенні Єзупіль I виявлено фрагменти кераміки із так званим “железовським орнаментом” (рис. 5, 2). Такий посуд виготовлений із відмуленої глини з домішкою піску та дрібного шамоту. Товщина стінок – 0,3–0,5 см. Поверхня заглажена. Посуд кулястих форм із загнутими до середини вінцями. Колір сірий. Поки-що важко говорити про походження посуду із железовським орнаментом на поселенні Єзупіль I. До недавнього часу вважалося, що орнамент такого типу не зустрічається на теренах України [Dębiec, Dzbyński, 2007, s. 53–65]. Виняток становило лише поселення Гнідава на Волині, де виявлено кераміку із схожим до железовського орнаментом. Цю пам’тку Г. Охріменко датує пізнім етапом культури лінійно-стрічкової кераміки – 4200–3700 рр. до н.е. [Охріменко, 2002, с. 13]. Звідси можемо зробити припущення, що поселення Єзупіль I відноситься до пізнього періоду існування лінійно-стрічкової культури, можливо, так званої железовської фази [Czopek, 2003, s. 62]. Проте для підтвердження цього припущення (чи спростування) необхідно провести детальне дослідження пам’ятки.

Трипільський посуд на поселенні Єзупіль, як і лінійно-стрічковий, можна поділити на дві умовні групи: кухонну та столову кераміку. У тісті кухонної кераміки простежено шамот та пісок. Випал нерівномірний. Посуд грубостінний (0,8–1 см). Поверхня нерівна, шершава.

Столова кераміка виготовлена з добре вимішаної тонко структурної глини з незначним вмістом піску. Інколи в тісті простежується дрібний шамот. Товщина стінок посуду – 0,4–0,5 см. Обидві групи представлені різними формами: горщиками і мисками різного профілю, чашами, глечиками, вазами та ін., переважно світло-жовтого та оранжевого кольорів. Характерною особливістю трипільської кераміки є відсутність будь-якого орнаменту.

Таким чином, у результаті археологічних досліджень, проведених у 2005–2006 роках на поселенні Єзупіль I, отримано нові дані до вивчення матеріальної культури населення передкарпатського регіону неолітичного та енеолітичного часу. Дослідження пам’ятки продовжуються, з часом детально будуть опубліковані усі комплекси інвентарю та планувальна структура поселення.

ЛІТЕРАТУРА

Богущкий А., Ситник О., Дмитрук Р.

- 2003 Стратиграфія пам’яток середнього палеоліту Східної Європи // Варіабельність середнього палеоліту України. – Київ. – С. 63–77.

Геренчук К. И.

- 1960 Тектонические закономерности в орографии и речной сети Русской равнины. – Львов. – 242 с.

Гофштейн И. Д.

- 1960 О террасах Днестра и новейших движениях в Приднестровье // БКИЧП. – № 25. – С. 20–34.

Гофштейн И. Д.

- 1962 Неотектоника і морфогенез Верхнього Придністров’я. – Київ. – 132 с.

Захарук Ю. Н.

- 1957 О так называемой Волынской группе культуры линейно-ленточной керамики // СА. – Вып. XXX–XXIX. – С. 114–118.

Конопля В.

- 1999 Нове поселення культури лінійно-стрічкової кераміки у Верхньому Подністров'ї // Львівський археологічний вісник. – Львів. – Вип. I. – С. 130–134.

Охріменко Г. В.

- 1994 Неоліт Волині. – Луцьк. – Ч. 1. – 119 с.
2001 Культура лінійно-стрічкової кераміки на Волині. – Луцьк. – 138 с.
2002 Неоліт Волині. Автореф. дис... канд. іст. наук. – Київ. – 20 с.

Пассек Т. С., Черныш Е. К.

- 1963 Памятники культуры линейно-ленточной керамики на территории СССР // САИ. – Вып. Б. I–II. – С. 3–44.

Пастернак Я.

- 1948 До проблеми поширення й хронології лінійно-стрічкової кераміки в Європі. – Авгсбург. – 19 с.

Пелецишин М. А.

- 1991 Неолітичне поселення біля м. Винники // Археологічні дослідження Винниківського краєзнавчого музею за 1991 р. – Винники. – С. 1–14.
1999 Неолітичне поселення в с. Тадані на Західному Бuzі // Львівський археологічний вісник. – Львів. – Вип. 1. – С. 130–137.

Позіховський О.

- 2002 Пам'ятки культури лінійно-стрічкової кераміки в басейні середньої течії р. Горині // АДІУ. – Львів. – Вип. 5. – С. 173–179.

Природа Івано-Франківської області

- 1973 За ред. К. І. Геренчука. – Львів. – С. 127–128.

Свешников И. К.

- 1954 Культура линейно-ленточной керамики на территории Верхнего Поднестровья и Западной Волыни // СА. – Вып. XX. – С. 100–130.

Ситник О. С.

- 2000 Середній палеоліт Поділля. – Львів. – 372 с.

Ситник О. С., Богущкий А. Б., Кулаковська Л. В.

- 1996 Стратифіковані пам'ятки палеоліту в околицях Галича // Археологія. – № 3. – С. 86–97.

Цись П. М.

- 1962 Геоморфологія УРСР. – Львів. – 224 с.

Черныш К. К.

- 1959 Результаты дослідження нижніх шарів незвиського поселення // МДАПВ. – Вып. 2. – С. 73–77.

Alexandrowicz W. P., Boguckij A., Dmytruk R., Lanczont M.

- 2002 Malakofauna lessów Naddniestrza halickiego // Lessy i paleolit Naddniestrza halickiego: Studia geologica Polonica. – Vol. 119. – S. 253–290.

Bogucki A., Sytnyk A., Woloshyn P., Madejska T.

- 1998 Wstępne wyniki badań środkowopaleolitycznych stanowisk lessowych Podola // Studia Geologica Polonica. – Kraków. – Vol. 113. – P. 121–130.

Boguckij A., Cyrek K., Konecka-Betlej K., Lanczont M., Madeyska T., Nawrocki J., Sytnyk O.

- 2001 Palaeolithic loess-site Yezupil on Dnister (Ukraine) – stratigraphy, environment and cultures // Studia Quaternaria. An interdisciplinary journal on the Quaternary. – Warszawa. – Vol. 18. – P. 25–47.

Boguckij A., Lanczont M.

- 2002 Badane profile lessowe i stanowiska paleolityczne Naddniestrza Halickiego // Lesse i paleolit Naddniestrza halickiego (Ukraine): Studia geologica Polonica. – Vol. 119. – S. 84–113.

Bogutskiy A., Lanczont M., Racinowski R.

- 2000 Conditions and course of sedimentation of the middle and upper pleistocene loesses in the Halič profile (NW Ukraine) // Studia Quaternaria. – Vol. 17. – P. 3–17.

Copek S.

- 2003 Pradzieje Polski połudnowo-wschodniej. – Rzeszów. – 218 s.

Cyrek K., Łanczont M., Madeyska T., Sytnyk O., Wrzesińska A.

- 2002 Górnopaleolityczne obozowisko łowców mamutów nad środkowym Dniestrem (wyniki badań w latach 2000–2001) // Starsza i środkowa epoka kamienia w Karpatach. – Krosno. – S. 97–109.

Cyrek K., Sytnyk O.

- 2002 Paleolit Naddniestrza halickiego // Lesse i paleolit Naddniestrza halickiego (Ukraina): Studia geologica Polonica. – Vol. 119. – S. 293–314.

Dębiec M., Dzbyński A.

- 2007 Nowa epoka: pierwsi rolnicy w Polsce Połudnowo-Wschodniej i na Zachodniej Ukrainie (VS–V tys. p.n.e.) // U źródeł Europy Środkowo-Wschodnie: pogranicze polsko-ukraiński w perspektywie badań archeologicznych / Red. Maciej Dębiec, Marcin Wołoszyn. – Rzeszów. – S. 53–65.

Sytnyk A., Bohutskyj A.

- 2001 Naddniestrze Halicha – nowy ośrodek paleolitu na Ukrainie // Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności. – Kraków. – T. LXIV. – S. 208–211.

Sytnyk A., Bogucki A., Madejska T.

- 1998 Mustierskie stanowisko Jezupil koło Halicza nad Dniestrem: stratygrafia i kultura // MSROA. – Rzeszów. – T. XIX. – P. 5–15

Olena LENARTOVYCH

NEOLITHIC AND ENEOLITHIC SETTLEMENTS OF MULTI-LAYERED MONUMENT YEZUPIL' I

Materials of Linear Pottery and Trypil's'ka cultures, found during the excavations of multi-layered settlement of Yezupil' I by expedition of Department of archaeology of I. Krypiakevych Institute of Ukrainian studies and I. Franko National University in L'viv led by O. Sytnyk in 2005–2006, are published at the article.

Area about 150 square meters was explored, 22 objects of different size and shape were discovered and huge collection of stone, flint and ceramic artifacts was found.